

Kraków, 09.10.2023 r.

Dr hab. Tomasz Homa SJ, prof. UIK
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
Wydział Filozoficzny – Instytut Filozofii
Ul. Kopernika 26
31-501 Kraków
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4430-2591>
tomasz.homa@ignatianum.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej:

Citizenship and Human Rights: From Exclusive and Universal to Global Rights

Autor: Dr. Christian H. Kälin

Promotor: Dr hab. Marek Urban, prof. UPJPII

Rozprawa doktorska dra Christiana H. Kälina, napisana pod opieką promotorską dra hab. Marka Urbana prof. UPJPII, zatytułowana: *Citizenship and Human Rights: From Exclusive and Universal to Global Rights*, podejmuje ważne prawnie i filozoficznie problem praw człowieka oraz znaczenia jakie w ich stosowaniu odgrywa status bycia obywatelem. Autor czyni to w dwóch fundamentalnie ważnych perspektywach badawczych, sytuujących w centrum uwagi prawa człowieka. Mianowicie, w perspektywie stawianych aktualnie pod znakiem zapytania podstaw tych praw oraz ich uniwersalnych znaczeń, wywodzonych dotychczas głównie z zachodnioeuropejskiego, teologicznego i/lub filozoficznego namysłu nad człowiekiem, a także w perspektywie faktyczności ich, we współczesnych aktach prawnych, powszechnie deklarowanej obowiązywalności, przy równoczesnym warunkowaniu ich stosowalności statusem obywatelskim danej, narodowej lub ponadnarodowej wspólnoty politycznej.

Dokładniej, jak informuje sam Autor dysertacji: „Tematem niniejszej rozprawy jest prawno-filozoficzna krytyka napięcia między rzekomo uniwersalnymi prawami człowieka a obywatelstwem oraz opracowanie nowych ram bardziej realistycznych globalnych praw człowieka. Bada ona, czy pojawienie się postnarodowych modeli obywatelstwa, które mają na celu oddzielenie praw człowieka od obywatelstwa, jest w stanie przezwyciężyć napięcia między tym, co uniwersalne, a tym, co partykularne. Pokazuje, że dopóki w dyskursie o prawach człowieka istnieje napięcie między człowieczeństwem a obywatelstwem, nie można mówić o uniwersalnych prawach człowieka, a obecny system podziału świata na suwerenne

państwa, które wykorzystują obywatelstwo do ochrony i oddzielenia się od innych, jest sam w sobie niezgodny z pojęciem uniwersalnych praw człowieka” (s. 1).

Tak sformułowany cel prezentowanej rozprawy doktorskiej, do którego zrealizowania „zastosowano metodę analityczno-hermeneutyczną” (s. 1), koncentruje się wokół trzech głównych zagadnień tworzących razem logiczno-merytoryczną strukturę badawczych poszukiwań Autora rozprawy. To znaczy, wokół:

- 1) krytyki napięcia między prawami człowieka a obywatelstwem, która: a) postuluje „opracowanie nowych, bardziej realistyczny (sądzę, że raczej: bardziej sprawczo wiążących, czyli bardziej efektywnych) globalnych praw człowieka”, a zarazem b) stara się dowieść, iż „dopóki w dyskursie o prawach człowieka istnieje napięcie między człowieczeństwem a obywatelstwem, nie można mówić o uniwersalnych prawach człowieka, a obecny system podziału świata na suwerenne państwa, które wykorzystują obywatelstwo do ochrony i oddzielenia się od innych, jest sam w sobie niezgodny z pojęciem uniwersalnych praw człowieka”;
- 2) próby odpowiedzi na pytanie czy postnarodowe modele obywatelstwa, które mają na celu oddzielenie praw człowieka od obywatelstwa, są w stanie przewyciężyć napięcia między tym, co uniwersalne (prawa człowieka), a tym, co partykularne (prawa obywatelskie danej wspólnoty politycznej);
- 3) próby opracowania „nowych ram bardziej realistycznych globalnych praw człowieka”.

Czy udało się Autorowi osiągnąć tak ambitnie i wielowątkowo definiowany cel swoich doktorskich badań?

Metoda badań:

Biorąc pod uwagę materiał badawczy, który z jednej strony stanowią głównie międzynarodowe traktaty, konwencje i deklaracje dotyczące badanej materii, a z drugiej tworzy go bardzo szerokie spektrum rozważań natury filozoficznej, filozoficzno-politycznej, socjologicznej, itp., zastosowanie metody analityczno-hermeneutycznej uważam za w pełni zasadne. To, czego mi brak w przyjętych założeniach metodologicznych, to wskazanie w nich także metody heurystycznej, którą Autor *de facto* stosuje, poszukując nowych rozwiązań badanego zagadnienia.

Struktura logiczno-merytoryczna dysertacji:

Swoje poszukiwania badawcze, wysoce erudycyjne, Autor zawarł w pięciu rozdziałach, z których dwa pierwsze analizują przesłanki natury filozoficznej, w ich głównie europejskim rozumieniu, uważane za konstytutywne, gdy chodzi o prawa człowieka: *Philosophical Roots of the Concept of Humanity* (rozdz. 1) oraz *Foundations of Dignity and Human Rights* (rozdz. 2).

Natomiast napięciu między prawami człowieka a obywatelstwem, o którym była powyżej mowa, jako o pierwszym zadaniu badawczym, Autor poświęca rozdział 3, zatytułowany: *Ideas of Universal Rights vs. Citizenship*.

Poszukiwaniu możliwych sposobów przewyciężenia owego napięcia, stanowiącemu sedno drugiego zadania badawczego, dedykowany jest rozdział 4: *Ideas of World Citizenship: Attempting to Overcome the Conflict between the Exclusive and the Universal*.

Rozdział 5, noszący tytuł: *A New Framework of Global Human Rights*, to autorska próba zaproponowania rozwiązania sformułowanego w niniejszej dysertacji trzeciego zadania badawczego, czyli „nowych ram bardziej realistycznych globalnych praw człowieka” (s. 1).

Uważam, że tak ustrukturyzowany namysł nad badanym zagadnieniem służy realizacji jego wielostronnej analizy. Pozwala on bowiem zarówno uchwycić złożoność i dyskusyjność problematyki praw człowieka, jak i nieoczywistość przynajmniej niektórych z ich kluczowych założeń, roszcujących charakter bycia uniwersalnie akceptowalnymi i obowiązującymi w dyskursie o tych prawach, jeżeli dyskurs ten, w poszukiwaniu globalnego konsensusu w materii praw człowieka, chciałoby się prowadzić wielokulturowo (zob. s. 117-121: 6.2. *The inherent ambiguity of human dignity* i 6.3. *Universal human dignity?*).

Język i redakcja tekstu:

Można Autorowi pogratulować wysokiego poziomu języka prowadzonych w tej dysertacji wywodów. Natomiast pewnego dopracowania wymagałyby przypisy, które, zdarza się, że powtarzają pełne zapisy bibliograficzne, zamiast stosować ich skróconych wersji w kolejnych odwołaniach do cytowanych prac, jak przykładowo, na s. 268, przypis 1595 i 1598, czy 1611 i 1616.

Dyskusja:

Podzielam stanowisko Autora co do rzeczywistego warunkowania pełnej stosowalności praw człowieka, wynikającego z faktu posiadania obywatelstwa danej społeczności politycznej lub jego braku. W tym aspekcie niewątpliwie uniwersalność praw człowieka, roszcujących sobie taki status ze względu na prymarność źródła ich legitymizacji, powszechności i obowiązywalności, mianowicie *bycie człowiekiem*, doznaje ograniczeń ze strony praw wynikających z przynależności do jakiejś społeczności – praw zasadniczo „wtórnych” w odniesieniu do praw człowieka mających chronić bezwzględny warunek możliwości ich stanowienia, którym jest właśnie człowiek, stanowiący te prawa jednostkowo lub zbiorowo.

Zgadzam się także z sygnalizowaną przez Autora, a zarazem naocznie weryfikowalną, konstatacją co do egzekwowalnej „słabości” praw człowieka, która wyraża się w ich nagminnym ograniczaniu i/lub łamaniu. Zresztą, „słabości”, na którą zdają się cierpieć wszelkie prawa, niezależnie od źródła ich pochodzenia, i z tego też względu wymagają zawsze wsparcia ze strony tak, czy inaczej rozumianych „sił” (np. strachu jak u Hobbesa) czy „mocy” (np. miłości jak u Hildebranda), zdolnych istotnie wzmacnić ich egzekwowalność.

Przekonuje mnie także wykazywana przez dra Kälina, w wielokulturowym ujęciu zagadnienia, nieoczywistość uniwersalności znaczeń przesłanek, które przyjmowane są w zachodnim kręgu kulturowym za kluczowo ważne dla praw człowieka, mianowicie takich, jak przywołana w pracy „godność”, jeśli zechcemy wziąć pod uwagę znaczenia jakie one posiadają w różnych kręgach kulturowych.

Proponowane przez Autora dysertacji odejście od ufundowań metafizycznych tych praw na rzecz ufundowań egzystencjalno-pragmatycznych w postaci Złotej Reguły Postępowania, w celu zbudowania ich globalnie ważnej uniwersalności i ważkości, stanowi interesującą próbę rozwiązania sygnalizowanych powyżej kwestii.

Lecz, czy w wyniku tego rodzaju zmiany podwalin praw człowieka można się spodziewać osiągnięcia oczekiwanego przez Autora celu w postaci przewyciężenia napięć i problemów, z którymi mamy dzisiaj do czynienia w tym względzie?

Prezentowane przez Autora poglądy oraz przywoływane przez niego stanowiska skłaniają do głębokiego namysłu w materii, która jest przedmiotem tej rozprawy. Dwa z takich „namysłów” chcę – jedynie szkicowo – zasygnalizować, oczekując ustosunkowania się Autora tej rozprawy do mojego rozumienia zagadnień w nich poruszanych.

1. W opublikowanym w roku 1651 *Lewiatanie* Thomas Hobbes twierdził: „w naturze człowieka znajdujemy trzy zasadnicze przyczyny waśni. Pierwsza to rywalizacja; druga to nieufność; trzecia to żądza sławy.” (T. Hobbes, *Lewiatan*, Warszawa 2009, s. 206).

Dla zabezpieczenia się przed skutkami właśnie tych cech ludzkiej natury powstaje według Hobbesa państwo wraz z własnymi prawami, w tym również, chociaż nie u Hobbesa, z prawami obywatelskimi, które o tyle mają moc sprawczą, o ile wyposażone są w narzędzia stosowne do ich skutecznego dochodzenia.

Niemniej, aktualnie, prawa człowieka zdają się nie posiadać tego rodzaju narzędzi, wystarczających do ich efektywnego egzekwowania. Stąd też zastanawiam się, czy ewentualna zmiana podwalin praw człowieka, która być może przyniosłaby z sobą zwiększenie rozumienia ich słuszności, zarazem byłaby w stanie wyposażyć te prawa w większą moc sprawczą, przewyciężającą ową „słabość” wszelkich praw, także praw człowieka, o której była wyżej mowa? Wszak należy zauważyć, że w prezentowanej przez Autora koncepcji, wraz ze zmianą podwalin praw człowieka, zdaje się, że nie idzie w parze zmiana natury ich legislatora i egzekutora, którego ważne rysy naszkicował Hobbes, i który na straży swych interesów postawił właśnie owego, stworzonego przez siebie, Lewiatana, który dzisiaj rozciąga swoje władztwo także nad aplikowalnością praw człowieka w swoich granicach.

2. W przywołanym na początku tej recenzji abstrakcie niniejszej rozprawy jej Autor stwierdza, praca ta „Pokazuje, że dopóki w dyskursie o prawach człowieka istnieje napięcie między człowieczeństwem a obywatelstwem, nie można mówić o uniwersalnych prawach człowieka, [...]” (s. 1), a także, dodałbym, o ich skutecznej egzekwowalności.

Zarazem, w poszukiwaniu rozwiązania tego napięcia współbrzmi on znacząco z koncepcją praw człowieka sformułowaną przez Rawls’a w *Law of Peoples*, twierdząc, że proponowane przez

siebie *The seven Global Human Rights*, „are [...] largely in line with Rawls's conception of human rights, which he presents in his *Law of Peoples*” (s. 270).

Należy jednak zauważyć, że według Rawls'a „the basic human rights are to express a minimum standard of well-ordered political institutions for all peoples who belong, as members in good standing, to a just political society of peoples” (s. 267). Zatem są one sytuowane w ramach społeczności, która z natury swojej formułuje zasady przynależności do niej, czyli obywatelstwo, i rozumie prawa człowieka jako „a minimum standard” swojego dobrego urzędnika, mając na uwadze jedynie tych, którzy do niej należą. To zaś oznacza, czy tego chcemy, czy nie, ekskluzywną z natury formułę praw człowieka, od której Autor dysertacji chciałby odejść, poszukując ich formuły „globalnej”.

Na czym zatem miałyby polegać owo szerokie współbrzmienie koncepcji siedmiu globalnych praw człowieka, proponowane przez Autora dysertacji, z ich, w mojej ocenie, restryktywną koncepcją formułowaną przez Rawls,a?

Przywołane powyżej kwestie nie wyczerpują listy zagadnień, do namysłu nad którymi skłania recenzowana praca. I w tym właśnie widzę jej szczególną wartość, mianowicie w jej inspirującym charakterze skłaniającym do drążenia tego ważkiego tematu.

Konkluzje:

Biorąc pod uwagę całość rozprawy doktorskiej dra Christiana H. Kälina, *Citizenship and Human Rights: From Exclusive and Universal to Global Rights*, jej ważność, wartość i unikatowość stwierdzam, że recenzowana rozprawa spełnia wymogi stawiane pracy doktorskiej. Wnoszę zatem o dopuszczenie dra Christiana H. Kälina do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

